

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΣΜΟΥ¹
ΣΤΟΝ BENIAMIN ΛΕΣΒΙΟ*

Ο Ελληνικός ΙΗ' αι είναι αιώνας αφύπνισης της εθνικής συνείδησης και εναγώνιας αναζήτησης της εθνικής ταυτότητας¹. Για πρώτη φορά ο ελληνισμός ξεφεύγει από τα στενά του εδαφικά πλαίσια κι αποκτά ένα χαρακτήρα διεθνικό. Το ελληνικό εμπόριο που μέχρι τότε ήταν περιορισμένο κι αποτελούσε τμήμα του αντίστοιχου ευρωπαϊκού της Ανατολής αναπτύσσεται αλματωδώς. Ο ανταγωνισμός και η διαμάχη των Αγγλογάλλων για κυριαρχία στην οικονομία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας του έδωσαν ισχυρή ώθηση. Ύστερ' από τη συνθήκη του Κιουτσούκ - Καϊναρτζή (1774) παρατηρείται μια ραγδαία ανάπτυξη του εμπορίου, της ναυτιλίας και της βιοτεχνίας. Η Ελληνική οικονομία ξεπερνά το πρώτο κλειστό της στάδιο και γίνεται εμπορευματική. Δημιουργείται εσωτερική αγορά και αναπτύσσονται εμπορικά κέντρα τόσο στον καθαρά ελλαδικό χώρο όσο κι έξω από τα σύνορα του Οθωμανικού κράτους. Ο ελληνικός εμπορικός στόλος που μέχρι τις αρχές του αιώνα αυτού περιοριζόταν στην ακτοπλοΐα αυξάνεται σε αριθμό και χωρητικότητα. Έτσι στα μέσα του ΙΗ' αι. παρατηρείται μια σημαντική συσώρευση κεφαλαίου ιδίως στους τομείς της ναυτιλίας και της υφαντουργίας². Μια νεοσύστατη εμπορευματική διαμετακομιστική τάξη αρχίζει να σχηματίζεται³ και προοδευτικά να σταθεροποιείται στα κυριότερα αστικά κέντρα της Ελλάδας. Το μεγαλύτερο μέρος της οικονομίας της βρίσκεται ακομά στο στάδιο εμπόρευμα - χρέημα - εμπόρευμα, δημιουργώντας έτσι την ιδιομορφία του σχήματός της⁴. Έχοντας αποκτήσει

* Ανακοίνωση στο συμπόσιο «Βενιαμίν Λέσβιος» Μυτιλήνη 28-30 του Μάη 1982.

1. Βλέπε Γ. Καρά. *Θεόφιλος Καΐρης - Κωνσταντίνος Β. Κούμας Δύο πρωτοπόροι δάσκαλοι του Γένους*, Αθήνα Gutenberg, 1977, 10.

2. Για την εποχή της ελληνικής κεφαλαιοκρατίας, βλέπετε Ν. Μουζέλη, *Νεοελληνική Κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης*, Αθήνα, Εξάντας, 1978², 27.

3. Βλέπετε Ν. Σβορώνου, «Η Ελληνική οικονομία και κοινωνία του 1820. Ένα γαλλικό υπόμνημα, Ο. *Ερανιστής*, Π (1974), (1980), 484.

4. Ο Ν. Μουζέλης (ο.π. 28-29), χαρακτηρίζει σαν «πρώιμη φάση της καπιταλιστικής εξέλιξης στη βιομηχανία» τις ελληνικές επιχειρήσεις του ΙΗ' αι. στην υφαντουργία και τη ναυπηγία, παραλληλίζοντάς τες με το αγγλικό οικοτεχνικό σύστημα παραγωγής.

οικονομική υπόσταση ο αναπτυσσόμενος πρώιμος αστισμός των εμποροναυτικών κέντρων (Σμύρνη-Χίος-Κυδωνίες) προβάλλει έντονες κοινωνικές διεκδικήσεις κι έρχεται μοιραία σε σύγκρουση με το ελληνορθόδοξο ιερατείο και τη Φαναριώτικη αριστοκρατία. Δύο είναι οι τομείς στους οποίους κατεξοχή εκδηλώνεται ο κοινωνικός και ιδεολογικός ανταγωνισμός: η παιδεία και η γλώσσα.

Η εκκλησία κατά τον Λ. Αλτουσέρ, γενικά στην προκαπιταλιστική περίοδο, αποτελεί τον κυρίαρχο ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους¹. Εκτός από τις καθαρά θρησκευτικές συγκεντρώνει και τις σχολικές λειτουργίες με τις οποίες ασκεί τον ηγεμονικό ρόλο που της αναθέτει κάθε φορά η άρχουσα τάξη. Έτσι ο αντικληρικαλισμός και ο αντιθρησκευτικός αγώνας που διεξάγεται από την αστική τάξη στα πρώτα βήματα της ανόδου της αποσκοπεί στη διεκδίκηση κι ανάληψη του σχολικού μηχανισμού που μέχρι τότε βρισκόταν στα χέρια της εκκλησίας. Η λειτουργία του ίδιου σχήματος παρ' όλη την ιδιαιτερότητά του διαπιστώνεται και στον ελλαδικό χώρο². Η νεοδημιουργημένη τάξη αντιμετωπίζει πρόβλημα επάνδρωσης από ικανά και μορφωμένα στελέχη. Συνειδητοποιεί ότι για να επικρατήσει πρέπει ν' αναλάβει εξολοκλήρου τον μηχανισμό της εκπαίδευσης απαλλάσσοντάς τον από την εκκλησιαστική καθοδήγηση. Μόνο μ' αυτόν πιστεύει πως μπορεί να εξυπηρετηθεί ικανοποιητικά τα συμφέροντά της και να ενισχύσει τον ιδεολογικό οπλισμό της³. Γι αυτό στρέφεται με ιδιαίτερο ζήλο στην παιδεία. Διαθέτει άφθονα χρήματα για το χτίσιμο σχολείων, για την αγορά βιβλίων για την μισθοδοσία δασκάλων και τη μετεκπαίδευσή τους στην Ευρώπη. Κατ' αυτόν τον τρόπο σταδιακά ολόκληρο το σύστημα της εκπαίδευσης που μέχρι τότε χρησιμοποιούσε η εκκλησία για πνευματική και πολιτική καθοδήγηση των υποδούλων, περιέρχεται στα δικά της χέρια⁴. Με τη δημιουργία ολόένα και καλύτερων συνθηκών ένα μεγάλο μέρος των ελλήνων λογίων πηγαίνει στη Δύση για σπουδές. Εκεί έρχεται σ' επαφή με το κυρίαρχο ρεύμα της εποχής, το διαφωτισμό, που όντας δημιουργήμα και στήριγμα της ευρωπαϊκής αστικής τάξης μεταφέρεται και γίνεται αποδεκτό

1. Βλέπε Λ. Αλτουσέρ, *Θέσεις, ειδικά: ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους*, Ελ. μετ. Ε. Γιαταγάνας, Αθήνα Θεμέλιο, 1981³, 90.

2. Στην κυριολεξία της λέξης δεν υφίσταται «κράτος» ούτε «αστική τάξη». Παρ' όλ' αυτά λειτουργούν αντίστοιχα ένας κρατικός μηχανισμός εξουσίας που ασκείται από το Πατριαρχείο και τους Φαναριώτες αξιωματούχους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας από τη μια και μια προκαπιταλιστική συσώρευση από την άλλη.

3. Βλέπε Κ.Θ. Δημαρά, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα, Ερμής, σειρά «Νεοελληνικά Μελετήματα», 1977, 319

4. Η αλλαγή αυτή προσανατολισμού της παιδείας ανάγεται στην απόρριψη του παραδοσιακού μεταφυσικο-θεολογικού προσανατολισμού της σκέψης, στην υιοθέτηση της ανθρωπολογίας και της στροφή στη φύση. «ως το νέο πλαίσιο οντολογικής αναφοράς». Βλέπε σχετικά Π. Κονδύλη «Η έννοια της φιλοσοφίας στη σκέψη του Ελληνικού Διαφωτισμού» (ανάτυπο) *Δίπτυχα Β'*, (1980-81) 224.

κι από την ελληνική κοινωνία. Η κατάλυση του δεσποτισμού η ατομική ελευθερία, η κοινωνική ισότητα, το δικαίωμα στη μόρφωση, γίνονται συνθήματα που ολόένα και πιά συχνά ακούγονται στην Ελλάδα. Ο «φωτισμός» του γένους αποτελεί βασική φροντίδα του νεοαναπτυσσόμενου κοινωνικού σχηματισμού. Αυτός δεν είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί παρά με ριζικές αλλαγές στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Έτσι το επιστημονικό πνεύμα της Δύσης κάνει ορμητικά την εμφάνισή του κι εκτοπίζει ολόένα και περισσότερο το γραμματικό σχολαστικισμό¹. Η ηγετική τάξη του ελληνισμού εκπροσωπημένη απ' τους φαναριώτες αξιωματούχους της οθωμανικής αυτοκρατορίας και το ιερατείο χάνει το κύρος της. Η ανερχόμενη τάξη των εμπόρων κι η πλατιά λαϊκή μάζα τους θεωρεί όργανα του Σουλτάνου, υπόλογους απέναντι στο Έθνος². Οι δυνάμεις της αντίδρασης συσπειρώνονται γύρω στο Πατριαρχείο και τους φανατικούς της Ορθοδοξίας, τους Κολλυβάδες³. Το καινούργιο προτεινόμενο εκπαιδευτικό πρόγραμμα απορρίπτεται και απαγορεύεται. Μόνα κατάλληλα μαθήματα για τη μόρφωση των νέων θεωρούνται η γραμματική του Λάσκαρη και τα ιερά γράμματα. Η Ευρώπη χαρακτηρίζεται βόρβορος ακολασίας και η επιστημονική πρόοδος πηγή αθείας. Ο νεωτερισμός και η καινοτομία θεωρούνται βασικά εμπόδια στην προσπάθεια να επαναφερθεί η ορθοδοξία στο αρχικό βυζαντινό πρότυπο⁴.

Η γλώσσα αποτελεί το δεύτερο πεδίο σύγκρουσης των αντιτιθεμένων ιδεολογιών. Γιατί απ' τη στιγμή που συνιστά το σημειωτικό υλικό που δηλώνει την ιδεολογία, μ' αυτή εμφανίζονται οι ιδεολογικές φορτίσεις που μπορούν να προσδιοριστούν σε λέξεις και με τη σειρά τους να μετατραπούν σε αποτελεσματικά εργαλεία. Έτσι πρωταρχική φροντίδα της εμπορευματικής τάξης είναι η καθιέρωση μιας απλουστευμένης γλώσσας⁵, ενώ των συντηρητικών στοιχείων η διατήρηση της αρχαϊζουσας⁶. Η γλωσσική αυτή διαμάχη που στην πραγματικό

1. Απόδειξη είναι η καταπληκτική αύξηση της κυκλοφορίας των επιστημονικών συγγραμμάτων (Για στατιστικά στοιχεία βλέπε: Γιαν. Καρά, *Η διείσδυση του επιστημονικού ευρωπαϊκού πνεύματος στον Ελληνικό προεπαναστατικό αιώνα* ανάτυπο απο αφιέρωμα στον Ευαγ. Παπανούτσο, Αθήνα 1980, 453-454.

2. Βλέπε Α. Βρανούση, «*Ιδεολογικοί ζυμώσεις και συγκρούσεις*», άρθρο σε *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΑ', Αθήνα 1975, 438.

3. Το 1798 κυκλοφορεί η «*Πατρική Διδασκαλία*» του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Ανθίμου. Πρόκειται για ένα ψευδεπίγραφο λιβέλο κατά των νέων ιδεών και κήρυγμα εθελοδοουλείας. Σ' αυτό αντιδρά άμεσα ο Κοραΐς με την «*Αδελφική Διδασκαλία*» (1798) ενώ απεπιτίθεται με ακραίες αντιδραστικές θέσεις ο Αθ. Πάριος με τη «*Χριστιανική Απολογία*» (Λειψία 1800).

4. Βλέπε Α. Βρανούση, ο.π. σ. 449-450.

5. Γεγονός που είχε ήδη πραγματοποιηθεί στην Ευρώπη όπου ένα απ' τα βασικά μνημόματά του Διαφωτισμού ήταν η αντικατάσταση των νεκρών γλωσσών (λατινικά) απ' τις ζωντανές εθνικές γλώσσες και ιδιώματα (βλέπε Κ. Θ. Δημαρά, ο.π. 60).

6. Πρόκειται για το σύνολο των ατόμων που ήταν αντίθετα με την απελευθερωτική πάλη του λαού και σύσταιναν υπακοή στο Σουλτάνο (βλέπε R. Brawning, *Η Ελληνική γλώσσα, μεσαιωνική και νέα*, ελ. μετ. Γ. Σωτηρόπουλος, Αθήνα Παπαδήμας, 1972, 142.

τητα είναι ιδεολογικός ανταγωνισμός μεταξύ του προοδευτισμού και του συντηρητισμού, γίνεται αφετηρία του οξύτατου γλωσσικού ζητήματος. Τρία είναι τα διαγραφόμενα ρεύματα: ο αρχαϊσμός, ο κοραϊσμός και ο ακραίος δημοτικισμός. Το πρώτο, αντιπροσωπεύει το Πατριαρχείο και τους Φαναριώτες που θεωρούν τη γλώσσα του λαού *εκχυδαϊσμένη* απ' τη μακρόχρονη δουλεία. Κεντρική ιδέα τους η επιστροφή στην αρχαιότητα και η διατήρηση της αρχαίας γλώσσας σαν μόνο όπλο για την απόκτηση της προγονικής δόξας¹. Τα άλλα δύο, ο κοραϊσμός κι ο ακραίος δημοτικισμός είναι επιμέρους εκδηλώσεις των διαφορετικών ιδεολογικών τάσεων της ανομοιογενούς την εποχή αυτή νεοελληνικής κοινωνίας. Μερικοί με αρχηγό τον Κοραή θέλησαν να *καθαρίσουν* τη γλώσσα απορρίπτοντας τις ξένες λέξεις κι αποβάλλοντας τα ιδιωματικά στοιχεία δημιουργώντας την *κοινή* της εποχής². Μ' έμφαση στη *μητρική* γλώσσα κι αφετηρία τον προφορικό λόγο *χαράζουν* τη *μέση* οδό προσπαθώντας να δημιουργήσουν μια γενικά αποδεκτή γλώσσα³. Μια τρίτη ομάδα τέλος έχοντας γερές λαϊκές βάσεις και δεχόμενη πως ο *ακαθάριστος* προφορικός τύπος μπορεί επάξια ν' αντικαταστήσει τη λόγια γλώσσα και ν' ανταποκριθεί ικανοποιητικά στις καινούργιες ιστορικές ανάγκες διαμορφώνει τη γνήσια δημοτική⁴.

Ανάμεσα στους λογίους που αν και προερχόμενοι από τον κλήρο ήρθαν σε ρήξη με το εκκλησιαστικό κατεστημένο και διώχτηκαν απ' αυτό, είναι και ο Βενιαμίν Λέσβιος. Η ένταξή του στο χώρο των προοδευτικών δυνάμεων και η στράτευσή του στο φωτισμό και την απελευθέρωση του Γένους φαίνονται σ' όλη την έκταση του έργου του. Η κατανόηση των προοδευτικών γλωσσικών και ιδεολογικών θέσεων του όμως είναι αδιανόητη χωρίς την αναφορά τους στα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα των Κυδωνιών της εποχής. Η πόλη ήδη από το 1773 είχε αποκλειστικά ελληνικό πληθυσμό. Τα ιδιαίτερα προνόμια που είχε αποσπάσει απ' τους Τούρκους⁵ ήταν τέτοιας έκτασης, που όχι

1. Βλέπε Μαν. Τριανταφυλλίδη, *Νεοελληνική Γραμματική - Ιστορική Εισαγωγή* ('Απαντα τομ. ΙΙΙ), Θεσ/νίκη 1981, 87.

2. Βλέπε R. Brawning, ο.π., 143

3. Αντιπροσωπεύουν το πνεύμα των ανωτέρων αστικών στρωμάτων, που χρειάζονται τη γλώσσα ως *όργανο* αλληλοκατανόησης κι επικοινωνίας. Γι' αυτό και δέχονται αβασάνιστα το γλωσσικό συμβιβασμό. Βλ. Θ. Γραμματά, «Κοραής και Φαναριώτες. Ιδεολογικές διαστάσεις μιας διαμάχης». *Διαβάζω* 82(1983), 41-44.

4. Ήδη από το 1788 ο Δ. Καταρτζής τοποθετεί σε ισοτιμία την αρχ. ελληνική γλώσσα και τη νεώτερη «ρωμαϊκή», ενώ ο Ι. Βηλαράς ο Δ. Φιλιππίδης και ο Γρ. Κωνσταντάς διακηρύσσουν ο καθένας με τον τρόπο του ότι η εθνική αναγέννηση δεν είναι δυνατή αν δε θεμελιώνεται στη ζωντανή γλώσσα του λαού την οποία προσπαθούν να καλλιεργήσουν. Βλέπε Ρωξ. Αργυροπούλου, «Γλωσσολογικά του νεοελληνικού Διαφωτισμού» (ανάτυπο από αφ. σε Ευαγ. Παπανούτσο, τομ. Α.), Αθήνα, 1980, 400. Επίσης R. Brawning ο.π., 144

5. Μόνο ο διοικητής της πόλης ήταν τούρκος, εκλεγμένος απ' τους Κυδωνιάτες. Άλλοι τούρκοι δεν είχαν δικαίωμα να εγκατασταθούν στην πόλη (λεπτομέρειες για τα προνό-

μόνο συντέλεσαν στη διατήρηση του εθνισμού αλλά και στη γρήγορη ανάπτυξη μιας ακμαίας εμπορευματικής τάξης. Αυτή με τη σειρά της έχοντας ανάγκη από μια γλώσσα κατανοητή στο λαό απαιτεί την υιοθέτησή της στη διδασκαλία των μαθημάτων στην ομώνυμη σχολή¹. Παράλληλα η Σχολή στοχεύοντας στη διοχέτευση των διαφωτιστικών ιδεών στα μικρασιατικά παράλια² αποκτά σύντομα πλουσιοτάτη βιβλιοθήκη, εποπτικά όργανα και αργότερα τυπογραφείο³. Τα θεολογικά και άλλα γραμματικά μαθήματα περιορίζονται στο ελάχιστο, ενώ διδάσκονται οι θετικές επιστήμες, οι ξένες γλώσσες, ακόμα και η μουσική⁴. Σ' ένα τέτοιο ευνοϊκό κλίμα βρίσκεται ο Βενιαμίν όταν επιστρέφει από την πολύχρονη παραμονή του στην Ευρώπη κι αναλαμβάνει τη διεύθυνση της Ακαδημίας⁵. Ο χώρος στον οποίο εξαπλώνεται ο προοδευτισμός του είναι αυτός στον οποίο αναμετρούνται ο νεωτερισμός με τη συντήρηση: η γλώσσα και η εκπαίδευση. Διαμορφώνει λοιπόν μια απλή ζωντανή γλώσσα που τη χαρακτηρίζει η αμεσότητα και η επιστημονική σαφήνεια⁶. Τη γλώσσα θεωρεί ανθρώπινο δημιούργημα, συνθήκη ανάμεσα στους ανθρώπους, σύστημα σημείων που αναφέρεται «είτε εις τήν ὄρασιν είτε εις τήν ἀφήν είτε εις τὴν ἀκοήν»⁷. Διακρίνει τη γλώσσα σε πραγματική και φωνητική «πραγματικὴ μὲν εἶναι διὰ τῆς κινήσεως τινὸς μέλους ἡμῶν γινομένη καὶ διευθυνομένη εἰς τὴν ὄρασιν ἀφήν καὶ ἀκοήν, φωνητικὴ δὲ ἡ ἀνάρθωσις τῶν ἤχων καὶ κυρίως μὲν εἰς τὴν ἀκοήν διευθυνομένη, χρωμένη δι' ὄχι ὀλίγον καὶ τὴν πραγματικὴν»⁸.

μοια βλέπε Γ. Βαλέτα «*Ιστορία της Ακαδημίας των Κυδωνιών*», *Μικρασιαστικά Χρονικά*, Δ' (1948) 149-150.

1. Ἦδη ἀπ' το 1780 εἶχε θεμελιωθεῖ ἡ Ακαδημία ἀπὸ τὸν Κ. Οικονόμου. Μέχρι το 1800 ὅμως λειτουργοῦσε σαν κατώτερο σχολεῖο ἐλληνικῶν γραμμάτων. Ὁ πρῶτος σημαντικὸς δάσκαλος ἦταν ὁ Γρηγ. Σαράφης, ποὺ ἀκολουθεῖ τις γλωσσικὲς ἀρχές τοῦ Κοραΐ καὶ χρησιμοποιοῖ - ἰδιαιτέρως στο κήρυγμά του - μιὰ ἐξελιγμένη γλῶσσα. (Βλέπε Δημ. Αποστολάκη, *Κυδωνιακαὶ μελέται καὶ παραλληλισμοί*, τομ. Α', Κυδωνίαι 1914, 29).

2. Βλέπε Ἄλκη Αγγέλου «*Πρὸς τὴν ἀκμήν τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ*» σε *Μικρασιαστικά Χρονικά*, Ζ' 1975, 62.

3. Ἡ Σχολὴ στὴν ἐποχὴ ἀκμῆς τῆς διέθετε ἐβδομηντα αἶθουσες διδασκαλίας με ἀμφιθέατρο, βιβλιοθήκη, ὄργανα γιὰ πειράματα κλπ. Γιὰ το χτίσιμο τῆς δαπανήθηκαν 7.000 γρόσια, χωρὶς νὰ υπολογιστοῦν τὰ χρήματα ποὺ ξοδεύτηκαν γιὰ τὴν ἀγορὰ βιβλίων, ὀργάνων κλπ. (Βλέπε Γ. Σάκκαρη, *Ἱστορία τῶν Κυδωνιῶν*, Αθήνα 1920, 37).

4. Βλέπε Ι. Καραμπιλια, *Ἱστορία τῶν Κυδωνιῶν*, Αθήνα 1950, 149-150.

5. Γιὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα μεταξὺ ἄλλων βλέπε:

α) Γ. Α. Αριστείδη, *Βενιαμίν ὁ Λέσβιος*, Αθήνα 1880.

β) Γ. Βαλέτα, «*Ἱστορία της Ακαδημίας των Κυδωνιών*» *Μικρασιαστικά Χρονικά*, Δ', 1948, 145-208.

γ) Ν. Α. Σωτηράκη, *Βενιαμίν ὁ Λέσβιος*, μέρος Α' Βιογραφία, ἀνάτυπο ἀπο περ. Ο *Ποιμὴν* (Μυτιλήνης) 1939

6. Βλέπε Γ. Βαλέτα, ο.π., 176.

7. Βλέπε *Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς*, Βιέννη, 1820, παραγρ. 148.

8. *Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς*, παραγρ. 149. Η. Ρ. Αργυροπούλου («*Γλωσσολογικά του*

Υιοθετώντας το κοραϊκό δόγμα¹ στηρίζεται στη μητρική γλώσσα του λαού την οποία εμπλουτίζει με τύπους, λέξεις και πλοκή της λογίας. Όμως δεν μένει προσκολλημένος σ' αυτή. Προχωρεί ακόμα περισσότερο τόσο προς τη δημοτική, όσο και την αρχαίζουσα και δημιουργεί μια προσωπική γραφή που προσαρμόζεται ανάλογα με το πεδίο αναφοράς της².

Δεχόμενοι τη διαστρωμάτωση της Ελληνικής γλώσσας που προτείνει ο André Mirambel³ διαπιστώνουμε πως η γλώσσα του Βενιαμίν κινείται σ' όλο σχεδόν το φάσμα της. Βασικά όμως διαγράφονται τρία γλωσσικά επίπεδα που συνυπάρχουν και λειτουργούν σχεδόν παράλληλα:

α. *Προσωπικό - Λαϊκιστικό*: Πρόκειται για τη γλώσσα που χρησιμοποιεί στο κήρυγμά του απευθυνόμενος στο πλατύ κοινό, προσπαθώντας να το συμβουλέψει και να το καθοδηγήσει. Ακόμα για αυτή που χρησιμοποιεί απευθυνόμενος σε φιλικά ή συγγενικά πρόσωπα με τα οποία υπάρχει οικειότητα. Στην περίπτωση αυτή η γλώσσα του γίνεται απλή σχεδόν ιδιωματική μερικές φορές⁴. Δε χρησιμοποιεί ούτε τα προσωπικά σημεία στίξης (για τα οποία θα μιλήσουμε στη συνέχεια)⁵. Μακριά από κάθε αρχαιοπρέπεια, αυστηρή συντακτική δομή κι εξεζητημένο επιστημονικό ή εκκλησιαστικό λεξιλόγιο, πλησιάζει αρκετά στην κοινή καθομιλουμένη ελληνική.

β. *Εκκλησιαστικό - απολογητικό*: Είναι η γλώσσα στην οποία γράφει απευ-

νεοελληνικού Διαφωτισμού», 406) ανάγει την πραγματική γλώσσα του Βενιαμίν στο langage d' action, του Condillac που περιλαμβάνει το χορό και την παντομίμα ενώ τη φωνητική γλώσσα στο langage verbal.

1. «Μετ' οὐ πολὺ ἠσπασθήκαν τὰς περὶ γλώσσης ἰδέας τοῦ Κοραῆ οἱ ἐσοχώτεροι τῶν τότε λογίων, ὡς Ἀνθίμος ὁ Γαζῆς, Κωνσταντῖνος ὁ Κούμας, Στεφανὸς ὁ Οἰκονόμος, Νέοφυτος ὁ Βάμβας, Θεόκλητος ὁ Φαρμακίδης, Βενιαμίν ὁ Λέσβιος, Κωνσταντῖνος ὁ Κοκκινάκης, Κωνσταντῖνος ὁ Βαρδάλαχος καὶ μετὰ ζήλου ὑπεστήριξαν αὐτὰς.....», Κ. Σάθα. *Νεοελληνικῆς Φιλολογίας παράρτημα*, Ἀθήνα 1870, 274.

2. Αὐτός είναι κατὰ την ἀπόψή μας, ο λόγος που κάνει ἄλλους μελετητές να τον θεωροῦν κοραϊστὴ (Αγγέλου ο.π. 53) καὶ ἄλλους ὄχι (Σωτηράκης ὅ.π., 40).

3. Ο André Mirambel στη σειρά διαλέξεων που ἔδωσε το 1937 στο τμήμα γλωσσολογίας του πανεπιστημίου Paris V με τίτλο *Les étapes de langue dans la Grèce actuelle*, προτείνει την ἀκόλουθη διαστρωμάτωση της ελληνικῆς γλώσσας: καθαρεύουσα, μικτὴ, καθομιλουμένη, δημοτικὴ μαλλιάρη.

4. «.....Μὲ ὄποιον καὶ Κυδωνιάτικο εὐρεῖται, στείλτε μοι καὶ τὸ σεπέτι μου (ἀφοῦ βάλλεις μέσα τὰ ροῦχα μου) καὶ τὰ τοῦ κρεββατιοῦ. Μέσα εἰς τὸ σεπέτι βάλε καὶ τὸ πιατάκι, τὰ χουλιαράκια, τὸν καφέ, τὴν ζάχαριν τὴν ὀμπρέλαν καὶ ἂν δὲν χωροῦν τὰ πάντα ἐντός, τὰ βάλ्लεις ἐντός τοῦ παπλώματος. Τὰ λοιπὰ πάντα τὰ παίρνεις καὶ περνᾷς εἰς τὸ Πλωμάρι. Τὰ 85 γρόσια, ἂν δὲν ἐπῆρες, ἔπαρέ τα ἀπὸ τὸν Παπᾶ καὶ κράτησε τα. (Δυὸ μπουτίλιες λάδι ὄπου εἶναι αὐτοῦ τὸ πωλεῖς, ὁμοίως καὶ τὶς μπουτίλιες).....» Γράμμα σταλμένο ἀπ' τις Κυδωνίες το 1821 στον ἀνεψιὸ του Γιάννη Ψωμέλλη). Βλέπε Γ. Βαλέτα, «Οἱ διώξεις του Βενιαμίν». *Αἰολικὰ Γράμματα*. Δ' (1974), 288.

5. Βλέπε Μ. Κάβουρα, «Γῶρα σ' ἓνα γράμμα του Βενιαμίν Λεσβίου» περ. *Ο Ποιμὴν* (Μυτιλήνης), (1974), (παραρτ. τευχ. 1-3), 11.

θυνώμενος σε επισήμους εκπροσώπους της εκκλησίας. Στην περίπτωση αυτή η δομή ή σύνταξη και το λεξιλόγιο αυτόματα γίνονται ταυτόσημα μ' αυτά της αρχαιζουσας. Το ύφος αποκτά ένα ρητορικό, διδακτικό κι απολογητικό χαρακτήρα, μακριά απ' τη σαφήνεια και τη λιτότητα της γλώσσας των συγγραμμάτων του¹. Η χρήση της δεν είναι προϊόν ελεύθερης επιλογής αλλ' αποτέλεσμα εξαναγκασμού. Πρώτο γιατί όντας κληρικός ασυνείδητα σχεδόν μέχρι σ' ένα σημείο χρησιμοποιεί εκκλησιαστική ορολογία κάθε φορά που απευθύνεται σε ιερωμένους. Δεύτερο γιατί απευθυνόμενος σε ιεραρχικά ανώτερους που έχουν πρόθεση να κρίνουν τις σε βάρος κατηγορίες για αθεΐα βρίσκεται σε σχέση εξάρτησης. Μεταχειρίζεται λοιπόν συνειδητά τη γλώσσα των κατηγορών του, επίσημο όργανο του εκκλησιαστικού κατεστημένου, για να δηλώσει πειθαρχία, ν' αποκρούσει τις πραγματικές του θέσεις και να παρουσιαστεί συμπορευόμενος με την κυρίαρχη ιδεολογία. Τρίτο τέλος γιατί γράφοντας στην αρχαιζουσα καταφέρνει να υποστηρίξει τις προσωπικές του απόψεις με τα ίδια τα όπλα των αντιπάλων του που έτσι στρέφονται σε βάρος τους².

γ. Συγγραφικό - επιστημονικό: Είναι το κατεξοχή γλωσσικό επίπεδο στο οποίο εκτείνεται το έργο του. Στοχεύοντας στην κατανόηση και διατύπωση αφηρημένων εννοιών ο λόγος του είναι λιτός, ευθύς, άμεσος, με απλουστευμένη σύνταξη και ιδιαίτερα πλούσια ορολογία. Το ύφος και η δομή της γλώσσας είναι αυστηρά καθορισμένα. Πρόκειται για την πιο αντιπροσωπευτική του γλώσσα, αφού είναι συνειδητό δημιούργημα απαλλαγμένο απ' οποιαδήποτε πρόθεση συγκάλυψης της αλήθειας (εκκλησιαστικό επίπεδο) ή σκόπιμης υπεραπλούστευσης (προσωπικό επίπεδο). Τα ειδικότερα γνωρίσματα που συγκεκριμενοποιούν το γλωσσικό προοδευτισμό του είναι τα ακόλουθα:

1. Το ύφος γραφής: Τη στιγμή που γραφή είναι η εκλογή της κοινωνικής ατμόσφαιρας που μέσα της ο συγγραφέας αποφασίζει να τοποθετήσει τη φύση του λεκτικού του ιδιώματος³ και ύφος η εκλογή που κάθε κείμενο πρέπει να κάνει ανάμεσα σ' ένα ορισμένο αριθμό δυνατοτήτων που περιέχονται στη γλώσσα⁴, το τελευταίο γίνεται αποκαλυπτικό της προσωπικότητας του συγ-

1. «Τὴν ἡμετέραν ἔλλογιμότητα ἐκ ψυχῆς ἀσπάζομαι. Μετὰ πολὺν χρόνον ἔλαβον τὴν τῶν 20 Δεκεμβρίου μετ' οὐ μικρᾶς ἡδονῆς ἡμετέραν ἐπιστολήν, εὐαγγελίζουσα μοι καὶ τοῖς ἔλλησιν ὠφέλιμον ἡμετέραν ὑγείαν καὶ ὅτι αἱ μεγάλα πόλεις δὲν διατιθέασιν ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους ὥστε νὰ παρορῶσι διότι οἴκοθεν ἠβουλήθητε νὰ ἐξαποστείλητε εἰς τὴν ἐνταῦθα Σχολὴν τὰ Μαθηματικὰ τοῦ ἀειμνήστου Θεοτόκου.....» Γράμμα του Βενιαμίν στο Δωρόθεο Πρώτο από Κυδωνίες, με ημερομηνία 15 Απρίλη 1805 σε Γ. Βαλέτα, «Οι διώξεις του Βενιαμίν» Αιολικά Γράμματα, 6.π. 283-284.

2. Βλέπε παρόμοια άποψη του Θαν. Παπαδόπουλου στη μελέτη «Οι κοινωνικοπολιτικές αντιλήψεις του Βενιαμίν Λεσβίου», *Καινούρια Εποχή* (1974) 43.

3. Βλέπε Ρον. Μπαρτ, *Ο βαθμός μηδέν της γραφής*, Ελλ. μετάφραση Κ. Παπαγεωργίου, Αθήνα «εκδόσεις 70» 1971, 27.

4. Βλέπε Ducrot (D) - Todorov (T.), *Dictionnaire Encyclopédique des Sciences du Langage*, Paris, Seuil, 1972, 383, λήμμα: Style.

γραφέα¹. Η γραφή του Βενιαμίν λοιπόν αντίθετα με το μέχρι τότε ομολογητικό ύφος που χαρακτηρίζει τα θρησκευτικά και άλλα γραμματικά κείμενα της εποχής είναι απόλυτα λιτή και απέριτη². Οι προτάσεις είναι σαφείς χωρίς κανένα φιλολογικό φορτίο. Τα επίθετα και οι κτητικές αντωνυμίες σπανίζουν. Αντίθετα υπάρχουν σε μεγάλη συχνότητα οι οριστικές δεικτικές και προσωπικές αντωνυμίες. Ο λόγος είναι ευθύς και άμεσος. Τα ρήματα συνήθως ενεργητικής φωνής βρίσκονται σε πρώτο πρόσωπο ενικού ή πληθυντικού αριθμού και συνοδευόμενα από επιρρήματα βεβαιωτικά, χρονικά και ποσοτικά ενισχύουν την αποδεικτική πορεία του λόγου³.

2. Η λογική του κειμένου: Έχοντας βαθιά επηρεαστεί απ' τις σπουδές του η δόμηση της σκέψης και η πορεία του λόγου του είναι μαθηματική. Χρησιμοποιεί την απαγωγή και την επαγωγή με σαφήνεια στηριζόμενος τόσο στις αναλυτικές όσο και τις συνθετικές προτάσεις. Αρχικά ορίζει τη βασική έννοια και στη συνέχεια με παραδείγματα οδηγείται στην απόδειξή της. Έχοντας κατ' αυτό τον τρόπο αποδείξει επαγωγικά το συλλογισμό του οδηγείται σταδιακά σ' ένα ορισμό δεύτερης τάξης, που με τη σειρά του γίνεται αφετηρία για ένα άλλο τρίτης κ.ο.κ.⁴. Για να το πετύχει χρησιμοποιεί ιδιαίτερα τις συμπερασματικές προτάσεις που εισάγει με το σύνδεσμο *ώστε*. Με τη βοήθειά του είτε ολοκληρώνει το συλλογισμό που έχει ήδη αναπτύξει, είτε αρχίζει μια καινούργια συνθετική πρόταση⁵. Ακόμα εκτός από τους συμπερασματικούς συνδέσμους χρησιμοποιεί τους αιτιολογικούς, τα τροπικά επιρρήματα και το ουδέτερο αναφο-

1. Ρ. Μπάρτ ο.π. 22

2. Βλέπε Απ. Βακαλόπουλου «Από τα ανέκδοτα «Στοιχεία Ηθικής» του Σοφωάτου «κυρίου Βενιαμίν του Λεσβίου», Αρχείο Φιλοσοφίας και Θεωρίας των επιστημών, 10, (1939)167.

3. «.....Εγώ όμως νομίζω ότι ένταυθα ύποκρίπτεται ἀπάτη τις ἕπουλος χωρὶς νὰ θέλει νὰ γένη ὁρατὴ εἰς τὴν ὄψιν των μεταφυσικῶν. Καθότι δεδῶσθω νὰ ἀπαντᾶται ἡ ἰδέα τοῦ τῶν σωμάτων σχήματος διὰ τῆς τῆ ἀφῆς καὶ τῆς ὁράσεως, Ἄλλὰ τί ἐκ τούτου ἔπρεπεν διαγαγε διότι τις γινώσκει τὴν σφαῖραν διὰ τῆς ἀφῆς νὰ τὴν διακρίνη ἐν ταυτῶ καὶ διὰ τῆς ὁράσεως; Ὅχι λέγω. Καθότι τὸ νὰ ἀποφασίῃ ἐγὼ ὅτι τὸ διὰ τῆς ἀφῆς ἐνεργοῦν πρὸς μὲ σῶμα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ σφαῖρα, τοῦτο ἤθελε γεννηθῆ εἰς ἐμὲ ὄχι ἄλλοθεν, εἰ μὴ διότι ἡ σφαῖρα διατίθῃσι οὕτω πῶς τὸ αἰσθητήριον τῆς ἐμῆς ἀφῆς, ὡς οὐδὲν ἄλλο των σωμάτων: τουτέστι διότι τὸ αἰσθημα τῶν σφαιρῶς εἶναι διάφορον παντὸς ἄλλου», *Μεταφυσική* παρ. 241.

4. «Ἐνεργεσία εἶναι τῶν ἀγαθῶν ἀποτέλεσμα εἰς τοὺς ἄλλους. Ἡ ἐνεργεσία γίνεται οὐχὶ μόνον διὰ ἔργου, ἀλλὰ καὶ διὰ λόγου καὶ οὐχὶ μόνον πρὸς διατήρησιν ἀλλὰ καὶ πρὸς βελτίωσιν τῶν ἄλλων, ὃ ἐστὶ καὶ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν. Ὡστε ἐνεργεσία εἶναι πᾶν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἢ διατηρεῖ τὸ σῶμα ἢ βελτιοῖ τὴν ψυχὴν τῶν ἄλλων, ὃ ἐστὶν ἢ ἀπολύτρωσις τῶν κακῶν τε παρόντων καὶ ἐπομένων». *Στοιχεία Ηθικής*, (χειρόγραφο Αναγνωστηρίου Αγιάσου) παραγρ. Ργ', 174.

5. «Ἐλευθεριότης εἶναι ἡ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου δόσις καὶ λήψις τῶν χρημάτων' ὃ ἐλευθέριος εἶναι ὅστις δίδει τὴν προσήκουσαν ἐκτίμησιν εἰς τὰ χρήματα καὶ οὔτε πλέον οὔτε ἥττον ὥστε ὃ ἐλευθέριος προκρίνει πάντοτε τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν ἀρετὴν ἢ τὰ χρήματα» *Στοιχεία Ηθικής*, (Χειρόγραφο Αναγνωστηρίου Αγιάσου) παραγρ. ψα', 144.

ρικής αντωνυμίας το οποίο, δίνοντας στη γραφή του μια αυστηρά ιεραρχημένη κι αιτιολογημένη δομή¹. Μη αγνοώντας τις συγκεκριμένες συνθήκες στις οποίες βρίσκεται προσπαθεί να γίνεται όσο περισσότερο κατανοητός. Αποφεύγει λοιπόν τις αυστηρές θεωρητικές αποδείξεις και προσπαθεί να εξηγήει τους συλλογισμούς του με απλά παραδείγματα της καθημερινής ζωής². Αποτέλεσμα της προσπάθειας αυτής είναι η δημιουργία ενός λόγου καθαρά ορθολογικού χαρακτήρα με αυστηρά επιστημολογική διάρθρωση που παράλληλα απλοποιεί κι ανανεώνει τη γλώσσα κάνοντάς τη κατάλληλο όργανο όχι μόνο πρωτογενούς αλλά και συνθετότερης επικοινωνίας³.

3. *Η συντακτική δομή*: Δεχόμενος κατά βάση το κοραϊκό δόγμα εκφράζεται ανάλογα. Η δομή της αρχαϊζουσας διατηρείται. Έτσι υπάρχει η σύνταξη των ρημάτων με γενική και δοτική, η δοτική συντακτική και προσωπική, η μετοχή, το έναρθρο απαρέμφατο, τα αρνητικά μόρια *ου* και *μή*, το τελικό και αναγκαστικό αίτιο το *ένεκα-ένεκεν*+γενική. Παράλληλα όμως διαπιστώνονται νεωτερισμοί, που κάνουν τη γλώσσα να μοιάζει περισσότερο με μικτή. Οι αρχαϊκοί εξτρεμισμοί αποφεύγονται και η γραφή δίνεται μερικές φορές ιδιαίτερα απλουστευμένη. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι συνυπάρχουν οι αρχαϊκοί κι οι νεότεροι τύποι στις προσωπικές αντωνυμίες (*ὄς-ἦ-ὅ* και *ο* *οποίος* η *οποία* *το* *οποίο*) και στο βοηθητικό «είναι» (*ἔστί* και *εἶναι*). Η δυνητική ευκτική έχει αντικατασταθεί από το *ἔθελε* (*να*) + *υποτακτική*, το τελικό και ειδικό απαρέμφατο έχουν αναλυθεί σε *να*+ *υποτακτική* και *ὅτι*+ *οριστική* αντίστοιχα⁴.

1. «*Ἡ φύσις λέγουσι τινὲς τῶν ἡθικῶν ἐδημιούργησε φθοερὸν τὸν ἄνθρωπον, ὥστε ἂν θελήσῃ τίς νὰ μὴ φθῆνῃ ὁ ἄνθρωπος, τότε ἄλλον δὲν ἤθελεν ἦσθε εἰ μὴ τὸ νὰ μὴν ἀγαπᾷ τίς ἑαυτὸν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον*» Στοιχεία Ἡθικῆς, (Χειρόγραφο Αναγνωστηρίου Αγκιάσου) παραγρ. ρλά, 162.

2. «*Ἡ δύναμις τῶν ἀνέμων κρέμαται ἐκ τῆς ταχύτητος τοῦ σωροῦ ἐκάστου δηλαδή: τοῦ μέρους τὸ ὁποῖον ἐνεργεῖ ἐναντίον τοῦ καλύματος.....καὶ οὗτος εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἀπλώνουν τοὺς ἰστούς περισσότερον ἢ ὀλιγότερον ἀναλόγως μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ ἀνέμου.....: οὗτος εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον τὰ δένδρα δὲν ἀποσπῶνται τοσοῦτον εὐκόλως τὸν χειμῶνα ὅσον τὸ θέρος: ὅταν τὰ φύλλα αὐξάνουν καὶ ἀνθίστανται εἰς τῶν ἀνέμων*» *Φυσική* (Χειρόγραφο Πλωμαρίου) 222.

3. Η απόκλιση που διαπιστώνεται ποικίλει ανάλογα με το γλωσσικό πεδίο αναφοράς. Έτσι παρατηρούμε πως στα κείμενα που απευθύνονται σε άτομα που έχουν σχέση με την εκκλησία υπερισχύει σαφέστατα το αρχαϊστικό στοιχείο, εξοβελίζοντας, εντελώς το δημοτικιστικό και αντίστροφα. Σε μικρότερο βαθμό το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και σε κείμενα του ίδιου επιπέδου, όπως τα συγγράμματά του. Ενώ δηλ. η «Ἡθική» αρχαϊζει, η «Φυσική» και η «Αριθμητική» είναι πολύ πιο «δημοτικές».

4. «.....*Τέλος πάντων ἄρχομαι νὰ μασῶ τὸ μῆλον καὶ αἰσθάνομαι χυμοῦ τινὸς ἢ γλυκύτητος. Τώρα εἶναι ἀληθές ὅτι αὐτὴ ἡ γλυκύτης εἶναι οὐδὲν ἄλλον, ἢ διάθεσις τῆς ἐμῆς ψυχῆς, πλὴν ἐγὼ σύνουδα ὅτι εἶναι ἄλλος ὁ δημιουργὸς αὐτῆς καὶ ὄχι ἐγώ, διότι ἂν πύσω τὸ μῆλον παύει καὶ ἡ γλυκύτης ἐξ' ἐμοῦ*». *Μεταφυσική*, Χειρόγραφο Αναγνωστηρίου Αγκιάσου, κεφ. Θ', 55.

4. **Νεολογισμοί:** Με την εγκατάλειψη της αρχαίζουσας και την υιοθέτηση μιας απλούστερης γλώσσας προκύπτει ένα οξύτατο πρόβλημα: αυτό της ανεπάρκειας ή της αδυναμίας της νέας γλώσσας να εκφράσει αφηρημένες έννοιες και επιστημονικούς όρους. Δημιουργείται λοιπόν επιτακτική η ανάγκη να επινοηθούν καινούργιες λέξεις για ν' αποδώσουν καινούργια νοήματα, ή να διαφοροποιηθούν σημασιολογικά άλλες ήδη υπάρχουσες, για ν' ανταποκριθούν στα νέα δεδομένα. Ο Βενιαμίν εξαιτίας της φύσης του γνωστικού του αντικειμένου αισθάνεται περισσότερο αυτή την έλλειψη.

Υποχρεώνεται λοιπόν εκ των πραγμάτων να οδηγηθεί στο σχηματισμό νεολογισμών¹ είτε μεταφράζοντας αντίστοιχους ευρωπαϊκούς όρους όπως *idéologie* - *ιδεολογία*, είτε δημιουργώντας εντελώς δικούς του όπως *πανταχική-νητον*, *Στοιχειακή* για τη *Χημεία* κ.α².

Αλλά κι από ήδη υπάρχουσες λέξεις, είτε ανασυνθέτοντας, είτε αποδιδοντάς τες διαφορετικό σημασιολογικό φορτίο, επιτυχαίνει να παράγει καινούργιες με πρωτότυπη σημαντική δύναμη. Κατ' αυτό τον τρόπο από αφηρημένα ουσιαστικά δημιουργεί επίθετα και αντίστροφα δηλωτικά συναισθημάτων ή ψυχικών καταστάσεων, σχέσεων ή αξιών με ηθικό, φιλοσοφικό ή επιστημονικό χαρακτήρα. Ως αποτέλεσμα της επινοητικότητάς του αυτής έρχεται ο πλουτισμός του λεξιλογίου της νεοδημιουργημένης γλώσσας ιδιαίτερα σε αφηρημένες έννοιες και κατά συνέπεια η ανάπτυξη των εκφραστικών δυνατοτήτων της³.

5. **Σημεία στίξης:** Ο γραπτός λόγος, όντας ένα μέσο αποτύπωσης του προφορικού με γράμματα θεωρείται σαν απλή ηχογράφηση του που όμως τον επηρεάζει αποφασιστικά. Αυτό οφείλεται κύρια στην ύπαρξη της στίξης, η

1. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για δημιουργία καινούργιων λεξιλογικών όρων, που δηλώνουν καινούργιες πραγματικότητες τόσο καθαρά λεκτικές, όσο και σημασιολογικές. (Βλέπε J. Dubois, *Dictionnaire de Linguistique*, Paris, Larousse, 1973, λήμ. *Neologie*, 334-335).

2. Για «*Ιδεολογία*» βλ. Π. Νούτσου, *Νεοελληνική Φιλοσοφία. Οι ιδεολογικές διαστάσεις των ευρωπαϊκών της προσεγγίσεων*, Αθήνα, Κέδρος, 1981, 46 και για «*Στοιχειακή*», Μ. Στεφανίδου, *Αί Φυσικοί Έπιστήμια εν Έλλάδι πρό τής Έπαστάσεως*, Αθήναι, εκδ. Π. Σακελλάριος, 1926, 37 και 54-66.

3. Έτσι από το ουσιαστικό «*νέμεσις*» δημιουργεί το επίθετο «*νεμεσιτικός*» από το «*λύπη*» το «*λυπητικός*», από το «*ελευθερία*» το «*ελευθέριος*» και στη συνέχεια το «*ελευθεριότης*» με ιδιαίτερα προσωπική σημασία. Χρησιμοποιεί τη λέξη «*Μεταφυσική*» ονομάζοντας μ' αυτή την «*επιστήμη των λόγων εκάστης των επιστημών και τεχνών*» και τη «*θεωρία των λόγων των ιδεών ή των γνωστικών του ανθρώπου δυνάμεων*» (Μεταφ. η-θ'). Τους αριθμούς (1, 2, 3...) ονομάζει «*χαρακτήρες*», τους θετικούς και αρνητικούς αλγεβρικούς ονομάζει «*θετικούς*» και «*αποθεματικούς*» την απαλοιφή αγνώστου «*εκδίωξη αγνώστου*». (Ο νεωτερισμός κατανοείται αν αντιπαραβάλλουμε τα αντίστοιχα ονόματα που έδινε ο Μπαλάνος: «*κύφραι*», αριθμοί «*υπάρξεις και λήψεις*» - «*αποσκορακισμός αγνώστου*»).

φωνογραφική λειτουργία της οποίας έχει ήδη επισημανθεί¹. Ἡ αξία της ἐγκρίεται στο μεσολαβητικό ρόλο που παίζει ανάμεσα στο πῆγαινε ἔλα μεταξύ ομιλίας και γραφῆς². Γιατί κάθε σημείο στίξης μπαίνει για να προσδώσει ἕνα χαρακτηριστικό τόνο. Αν μπορούμε να του αποδώσουμε μια σημαντική δύναμη, αυτό το κάνουμε μόνο ἔμμεσα, αφού το δεδομένο τυπογραφικό στοιχείο αντιπροσωπεύει ἕνα συγκεκριμένο τονισμό που με τη σειρά του εἶναι ἄμεσα συνδεμένος μ' ἕνα σημαϊνόμενο³. Κατ' αὐτό τον τρόπο λοιπόν η τελεία, η ἄνω τελεία, τὸ κόμμα και τὰ υπόλοιπα σημεία ἔχουν μια ιδιαίτερη σημασία το καθένα. Ο Βενιαμίν πιστεύει πως τὸ ἤδη υπάρχον σύστημα στίξης εἶναι ανεπαρκές και δεν ανταποκρίνεται στις πραγματικές απαιτήσεις του λόγου⁴. Προχωρεῖ λοιπόν στη δημιουργία προσωπικού, που πιστεύει πως καταγράφει σωστότερα τον προφορικό λόγο στο γραπτό. Αὐτό αποτελείται ἀπὸ την τελεία(.), την ημιτελή(..), την ατελή(<) και τὸ κόμμα(,). Στο σύστημά του αποδίδει μια καθαρὰ μαθηματική σχέση που αντιστοιχεῖ στὴ ακόλουθη: 1(.)= 2(..)= 4(<)= 8(,)⁵. Παράλληλα για ν' αποδώσει πιστότερα τὸ νόημα των ἐπεξηγηματικῶν κι ἐρωτηματικῶν προτάσεων, δημιουργεῖ τὰ σημεία (:) και (-), που τὸ ονομάζει *κεραία*. Με τὸ πρώτο διευκρινίζονται τὰ προηγούμενα, ἐνῶ με τὸ δεύτερο, που μπαίνει στις ἐρωτηματικές προτάσεις ἀμέσως μετὰ την πρώτη λέξη, υποδηλώνεται στον ἀναγνώστη πως πρόκειται για ἐρώτηση⁶. Τα προαναφερμένα πέντε στοιχεία εἶναι αρκετὰ νομίζουμε να φανερώσουν τὸ νεωτεριστικό χαρακτήρα της γλώσσας του και να υποδηλώσουν ἔμμεσα τὴν ιδεολογία του.

1. Βλέπε J. Goody, *La raison graphique*, γαλ. μετ. 1979, 143, 146, 216. και J. Damourette, *Traité de Ponctuation*, Paris Larousse 1939.

2. Βλέπε J. Authire, «*parler avec des signes de ponctuation*» στο *Dralav*, 21, (1979), 77.

3. ο.π.

4. «.....Σημειωτέον δ' ὅτι ἐγὼ εἶρον ἑμαυτὸν βεβιασμένον περὶ τῶν κομμάτων τῆς ἡμετέρας διαλέκτου, ὅπερ ἤθελε συμβεῖν εἰς ἕνα. στὸν ἂν μόνον θελήσῃ νὰ πεπερασθῇ τὸ πρᾶγμα. Καθότι οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἀγνοεῖ ὅτι τὰ διανοήματα ἡμῶν και ἐντεῦθεν ἡ ὁμιλία ἡμῶν, σύγκειται ἐκ μερῶν, ἐξ ὧν ἄλλα μὲν δύνανται νὰ σταθῶσι καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ δὲ μὴ και ὅτι ταῦτα εἶναι ὄχι ὁμοειδῆ και τούτου ἕνεκα οἱ γραμματικοὶ ἐδιαίρεσαν τὰ τῆς παύλης σημεία εἰς τρία: εἰς τελείαν (.), ἡμιτελή (..) και ἀτελή (<)» Πρόλογος Αριθμητικῆς.

5. Βλέπε Ν. Σωτηράκη, ο.π., 40.

6. «Τίς-ποτε ἤθελε κατατεῖσαι ἑαυτόν ὅτι ὑπῆρξαν τσοσῦτα αὐτόματα διάφορα, ὅσα τε εἶδη ζῶων και φυτῶν, καθότι ὑποτεθέντοι ἀλόγου τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὄντων εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἤδη μὲν συνελθοῦσαι περιστάσεις τινές, εἴτε ἐν αὐτόματον, ἐδημιούργησαν τὸν ὄνον: ἄρσεν λέγω και θῆλυ: ἢ ἂν θέλῃς κεφαλῆν, ὀφθαλμούς, σπλάγγχα πόδας τρίχας, οὐράν, μήτραν, αἰδοῖα κ.ξ. ἤδη δὲ συνελθοῦσαι ἄλλαι περιστάσεις ἐδημιούργησαν τὸν σπᾶρον: ἄρσεν λέγω και θῆλυ: τουτέστι κεφαλῆν Ἄν ὅμως και ταῦτα τὰ αὐτόματα ὑπῆρξαν τσοσῦτον πολυάριθμα: ἢ αὖ θέλῃς διάφορα «πλήν ἀπαξάπαντα συνεφώνησαν κατὰ τὸ σκοπούμενον.....» *Μεταφυσική*, 441.

Η εκπαίδευση είναι ο δεύτερος χώρος στον οποίο συγκεκριμενοποιείται ο ιδεολογικός προοδευτισμός του. Ιδιαίτερα επισημαίνουμε τα ακόλουθα στοιχεία:

1. *Έμφαση στην παιδεία και τις θετικές επιστήμες*: Η παιδεία θεωρείται το απαραίτητο μέσο για να φτάσει το Έθνος στην ελευθερία του. Πιστεύει πως δικαίωμα σ' αυτή έχουν όλοι ανεξαιρέτα οι άνθρωποι και όχι μόνο μια μικρή μερίδα. Τη θεωρεί απαραίτητη γιατί μ' αυτή ο άνθρωπος καταφέρνει από δυνάμει να μεταβληθεί σ' ενεργεία λογικό ον και να διεκδικήσει την ελευθερία και τα άλλα αναφαίρετα φυσικά δικαιώματά του¹. Απαλλαγμένη από προλήψεις και κάθε είδους δεσμεύσεις αποσκοπεί στην ανάπτυξη ενός γνήσιου ανθρωπισμού κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα². Βαθιά επηρεασμένος από το διαφωτιστικό πνεύμα και σταθερά προσανατολισμένος στις αξίες της αστικής τάξης πιστεύει πως η καλλιέργεια του πνεύματος απ' τις θετικές επιστήμες είναι απαραίτητη. Μόνο μ' αυτές μπορεί να εξυπηρετηθεί τόσο το στενά ατομικό και ταξικό συμφέρον, όσο και γενικότερα η προσπάθεια φωτισμού και ανάστασης του γένους. Κατηγορεί τη σχολαστική διδασκαλία των *καλών γραμμάτων* και τη θεωρεί υπαίτια για τον ξεπεσμό του έθνους³. Υποστηρίζει θερμά τη διδασκαλία των φυσικών επιστημών και αφιερώνει το συγγραφικό του έργο στη διδασκαλία και τη διάδοσή τους στο σχολικό πρόγραμμα της Ακαδημίας των Κωδωνιών.

2. *Σύστημα Διδασκαλίας*: Ο προοδευτισμός του δεν περιορίζεται μόνο στη γενική έμφαση που δίνει στην παιδεία. Επεκτείνεται και στον τρόπο με τον οποίο κάνει τα μαθήματά του. Χρησιμοποιεί εποπτικά όργανα. Κάνει πειράματα για να εξηγήσει τις παραδόσεις του πάνω σε θέματα φυσικής και Χημείας. Δίνει σχήματα στο περιθώριο των συγγραμμάτων του που αναφέρονται στη γεωμετρία, παραστάσεις και τύπους, σ' αυτά των άλλων θετικών επιστημών (άλγεβρα, φυσική), για να επεξηγούνται καλύτερα τα θεωρήματα που αναγράφονται. Αλλά και η προφορική του διδασκαλία δίνεται με πρωτοτυπία

1. Βλέπε Θαν. Παπαδόπουλου, «Οι κοινωνικο-πολιτικές αντιλήψεις του Βενιαμίν Λεσβίου» *Καωούρια Εποχή*, (1974), 69.

2. Βλέπε Rox. Argyropoulos, «Le Discours de Benjamin de Les bos à l'Académie princière de Bucarest (1818)» *Symposium L' Epoque Phanariote*, I. M. X. A., (1974), 171-172.

3. «Ένεστι δόξα κοινή εις τοὺς ἡμετέρους, ὅτι ἡ τῶν οὐρανίων καὶ ἐπιγείων γνῶσις δὲν ἐφεδράζει ἄλλοι, εἰ μὴ εἰς τὴν γραμματικὴν, ὡς εἰς τὸ Ἄλκοράνι παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς. Ἄλλὰ τὰ πλοῦτη, πόθεν γενῶνται ἢ ἐκ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν;..... Ὅπου πρόδοδος ἐπιστημῶν, ἐκεῖ πλοῦτος καὶ δύναμις καὶ ὅπου λείποναι αἱ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι, ἐκεῖ ἀθλιότης καὶ δυστυχία.....Βλέπομεν τὸ ὑμέτερον γένος νὰ δαπανᾷ ὀλόκληρον τὴν ζωὴν αὐτοῦ εἰς οὐδὲν ἄλλο, ἢ εἰς μίαν διάλεκτον, τοῦτέστιν εἰς τὰ σημεῖα τῶν ἡμετέρων ἰδεῶν, καὶ ἄπασα ἢ ἀγωγή αὐτοῦ καὶ παιδεία νὰ ἐπικεντροῦται εἰς μόνην τὴν γραμματικὴν. Ὡ ἀθλιότης». (Απ' το λόγο του έβγαλε στα εγκαινία της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου, στις 18-1-1818).

Οι θέσεις που παρουσιάζει δεν είναι απλή συρραφή ούτε μετάφραση απόψεων άλλων¹. Αντίθετα είναι προσωπικές απόψεις συνθεμένες επαγωγικά και διανθισμένες με ανέκδοτα απ' την εμπειρία του στην Ευρώπη. Δεν είναι δογματικός ούτε δέχεται απόλυτα τη γνώμη άλλων επιστημόνων. Η στάση του είναι κριτική απέναντί τους. Όμως πάντα αναφέρει σ' αντιπαράθεση τις θεωρίες τους² προβληματίζοντας γόνιμα τους μαθητές του. Τέλος χρησιμοποιεί την αλληλοδιδασκτική μέθοδο προετοιμάζοντας κατάλληλα τους καινούργιους δασκάλους κι επιμένει στη διδασκαλία των ξένων γλωσσών, παράλληλα μ' αυτή των θετικών επιστημών.

3. *Αυτονομία φιλοσοφικής σκέψης από θεολογία*: Μέχρι την εποχή του ο έλεγχος της εκκλησίας πάνω στη σκέψη των λογίων - πολλοί απ' τους οποίους ήταν κληρικοί - ήταν ασφυκτικός. Τα δήθεν φιλοσοφικά ή επιστημονικά συγγράμματα δεν ήταν εντελώς απαλλαγμένα απ' το θεολογικό τρόπο σκέψης³. Η παραμικρότερη απόκλιση απ' αυτόν επέφερε τον αφορισμό ή την δίωξη του συγγραφέα. Στην περίπτωση του Βενιαμίν όμως οι συνθήκες είναι πολύ πιο ώριμες. Το επιστημονικό πνεύμα έχει για τα καλά μπει στον Ελλαδικό χώρο και το Πατριαρχείο δεν τολμά να πραγματοποιήσει τις απειλές του γι' αφορισμό. Με τον Βενιαμίν λοιπόν οριστικοποιείται σχεδόν η τάση αποδέσμευσης απ' την εκκλησιαστική καταπίεση. Η σκέψη του στα επιστημονικά και φιλοσοφικά συγγράμματα διαγράφεται απαλλαγμένη από θεολογικές δεσμεύσεις. Αναπτύσσεται βασισμένη στο φιλελεύθερο πνεύμα του Διαφωτισμού και των φυσιοκρατών του ΙΗ' αιώνα. Βάση του έχει τον ορθό λόγο κι όχι την εκκλησιαστική παράδοση. Ακόμα και η *Ηθική* του αποτελεί *αρετολογία και καθηκοντολογία*⁴. Οι επιδράσεις του Ρουσσώ και των γάλλων διαφωτιστών είναι έκδηλες, ιδίως σ' ότι αφορά το πολιτειακό ζήτημα και τα φυσικά δικαιώματα του ανθρώπου. Γι αυτό και η *Ηθική* του αποτελεί ένα κήρυγμα ηθικοποίησης του ατόμου που χωρίς ν' αντιστρατεύεται την εκκλησία, βρίσκει πολύ πέρα απ' τα θεολογικά πλαίσια. Ο δογματισμός των πατερικών κειμένων ως μοναδική πηγή γνώσης έχει ξεπεραστεί. Το κύρος του εκκλησιαστικού κατεστημένου μπαίνει σε αμφισβήτηση. Ο ορθός λό-

1. Βλέπε G. P. Herderson, *Η αναβίωση του Ελληνικού στοχασμού 1620-1830*, Ελ. μετ. Φ. Κ. Βώρου, Αθήνα, εκδ. Ακαδημ. Αθηνών, 1977, 173.

2. Βλέπε Rox. Argyroulos, ο.π., 173.

3. Ήδη απ' το δεύτερο μισό το ΙΖ' αιώνα παρατηρείται ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα φιλοσοφικά και τα ηθικά βιβλία. Τα περισσότερα όμως είτε εκφράζουν άμεσα το πνεύμα της εκκλησίας, είτε διχογετούν έμμεσα τις θέσεις της πάνω στα οντολογικά, υπαρξιακά και ηθικά προβλήματα του ανθρώπου (χρηστοθήθειες, ηθοπλαστικές διηγήσεις κλπ.) (Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε: Ροξ. Αργυροπούλου «*Τα Στοιχεία Ηθικής*» του Βενιαμίν Λέσβιου και η *παιδεία της Ν. Α. Ευρώπης*» *Παρασός*, ΙΣΤ', (1974), 428-432.

4. Βλέπε Μυρτώ Δραγάνα - Μονάχου, «*Βενιαμίν ο Λέσβιος η δύναμη της εκπλήρωσης του αυτεξούσιου*», *Δευκαλιών*., 21, (1978), 102.

γος ως θεμέλιο του επιστημονικού πνεύματος αρχίζει να κυριαρχεί στο νεοελληνικό πνευματικό ορίζοντα.

4. *Ανάπτυξη Φιλελευθερισμού*: Ο Βενιαμίν εκφράζοντας την ιδεολογία του ανερχόμενου ελληνικού αστισμού¹ δέχεται και υπεραμύνεται τα φυσικά δικαιώματα, την έννοια των οποίων δανειζεται απ' τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό. Ανάμεσά τους ως πίο ουσιαστικό θεωρεί το αίτημα προστασίας της ελευθερίας, της ατομικής ιδιοκτησίας και της μόρφωσης. Με τη διακήρυξή τους όμως όλο το μέχρι τότε κλειστό σύστημα αξιών ανατρέπεται. Το κήρυγμα της ελευθερίας οδηγεί μοιραία στην επανάσταση ενάντια στον κατακτητή κι αντιστρατεύεται αυτό της εθελοδοουλίας των αντιδραστικών στοιχείων του πατριαρχείου². Η Ορθοδοξία σαν Κιβωτός του έθνους, χάνει τον πρωταγωνιστικό της ρόλο, βάζοντας σε αμφισβήτηση το κύρος της άρχουσας τάξης και του ιερατείου. Το δημοκρατικό πολίτευμα, με την ελευθερία και την ισότητα που παρέχει στα άτομα θεωρείται ο ιδανικότερος τρόπος διακυβέρνησης. Αντίθετα το θεοκρατικό σύστημα κρίνεται υπαίτιο για την υποβάθμιση της ανθρώπινης προσωπικότητας. Το ίδιο αταίριαστα για ελεύθερο άνθρωπο θεωρούνται η μοναρχία και η τυραννία³. Οι απόψεις του λοιπόν αυτές, είναι έκφραση και θεωρητική θεμελίωση των ιδανικών και των 'επιδιώξεων των πίο προοδευτικών δυνάμεων της Ελληνικής κοινωνίας του καιρού του⁴. Θεωρώντας πως *οσοι έλευθέρωσαν την έαυτών πατρίδα εκ της τυραννίδος αυτοί είναι οι μέγιστοι των ευεργετών και οι άλλοι ήμιθεοι*⁵, εγκαταλείπει το παιδαγωγικό του έργο και αφοσιώνεται στην εξυπηρέτηση των στόχων της Φιλικής. Κατ' αυτόν τον τρόπο ομολογεί την υπεροχή της πράξης πάνω στη θεωρία και καταξιώνει απόλυτα την ιδεολογία του.

Με τα προαναφερμένα λοιπόν στοιχεία φαίνεται πως ο Βενιαμίν τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη υπήρξε ένας βασικός συντελεστής στη διάδοση κι επικράτηση των προοδευτικών ιδεών στον τόπο μας. Με το έργο του γίνεται συνήγορος της ήδη διαμορφωμένης εμποροναυτικής τάξης. Ο ίδιος όμως δεν ανήκει σ' αυτή. Παραμένει κληρικός μεγαλωμένος μέσα σε μια έντονη θρησκευτική παράδοση την οποία αδυνατεί να ξεπεράσει. Βρίσκεται στο μεταίχμιο δύο διαφορετικών κόσμων κι αντιλήψεων που εκφράζουν αντίστοιχα δύο αντίθετους κοινωνικούς σχηματισμούς. Ζώντας στην αστικοποιημένη κοινωνία των Κωδωνιών, έχοντας έντονα βιώματα από τη γαλλική επανάσταση, επηρεασμένος απ' τα μηνύματα του διαφωτισμού, δε μπορεί παρά να δεχτεί το κάλεσμα του καιρού του. Εντάσσεται λοιπόν στο χώ-

1. Βλέπε Θαν. Παπαδοπούλου, ο.π., 53.

2. Βλέπε Μ. Δραγώνα - Μονάχου, ο.π. 101-102.

3. Βλέπε «Στοιχεία Ηθικής» (Χειρόγραφο Αναγνωστηρίου Αγιάσου) Κεφ. Η' «Περί πολιτείας» παραγρ. 236 κ.εξ.

4. Ο.π., 82.

5. Ο.π., παραγρ. 105.

ρο των ανανεωτικών δυνάμεων του έθνους και στρατεύεται στον αγώνα του φωτισμού και της προόδου. Παρ'όλο το προοδευτικό του πνεύμα όμως αδυνατεί ν' απαλλαγεί ολότελα απ' τα κατάλοιπα του παρελθόντος. Γι αυτό αποφεύγει να έρθει σε άμεση ρήξη με το εκκλησιαστικό κατεστημένο προτιμώντας ένα ιδεολογικό συμβιβασμό που του επιτρέπει να καλύπτεται πίσω από ένα πέπλο νομιμότητας και να διοχετεύει έμμεσα τις ιδέες του. Η στάση του αυτή γίνεται φανερή απ' τη χρήση του συγκεκριμένου γλωσσικού οργάνου που γι αυτό το λόγο πολλές φορές έρχεται σ' αντίφαση με το μήνυμά του¹. Η υπέρβαση αυτής της αδυναμίας εκδηλώνεται με τη διαδικασία συνειδητοποίησης κι ένταξής του στο χώρο όχι πια των προοδευτικών αλλά των επαναστατικών δυνάμεων που γίνεται με τη μύησή του στη Φιλική και την ανάληψη επαναστατικής δράσης μεσ' απ' την οποία πραγματώνεται η ιδεολογία του.

1. Αυτό είναι η αιτία που μας κάνει ν' αναφερθώμαστε περισσότερο σε στοιχεία προοδευτισμού κι όχι σε ξεκάθαρες θέσεις με ιδεολογική συνέπεια.